

Niet alleen traditionele vormen van geweld, zoals oorlog, genocide, geweld op vrouwen en kinderen, maar ook en vooral moderne vormen van geweld of hun — soms alleen maar schijnbare — tegendeel komen aan bod. Dit leidt tot allerlei moeilijke vragen. Is geweld te onderscheiden van kwaad? Is macht en geweld hetzelfde? Is er warm en koud geweld? Kunnen structuren zoals de staat of de industriële macht gewelddadig zijn? Zo ja, wettigt dat tegengeweld of terrorisme, en onder welke voorwaarden? Is geweld (oorlog) alleen maar een neutraal middel voor een (goed) doel? Wat betekent een rechtvaardige oorlog? Wat bedoelt men met “zinloos” geweld; is dat wel zo zinloos? Wat bedoelt men met de banaliteit van geweld (Eichmann)?

Achterhuis onderkent een zestal perspectieven op geweld die zijn betoog structureren: geweld als middel, geweld en mimetische begeerte (Girard), de strijd om erkenning, enzovoort. Zijn grote inspiratiebron is Hannah Arendt, maar hij laat zich leiden door zeer vele filosofen (waaronder Carl Schmitt) en, opmerkelijk, ook door enkele welgekozen literatoren zoals Tolstoj, Sade en Coetzee. De besprekingen van het werk van deze laatste schrijver en van de ontwikkelingen in Zuid-Afrika die daarin aan bod komen, behoren tot de meest interessante stukken in het boek. Ook inzichten uit de sociologie, de psychologie, de ethologie en de sociobiologie komen aan bod. Daardoor is dit boek tegelijk bijna een naslagwerk over het thema geweld geworden.

Achterhuis wil vooral conceptuele verheldering en hermeneutisch inzicht, hoewel hij ook verklaringen zoals uit de sociobiologie onder de loep neemt. Hij biedt geen concrete oplossingen aan, maar hoopt dat de inzichten waartoe hij komt, kunnen helpen op een niet naïeve manier naar oplossingen toe te denken. Telkens opnieuw doorpikt hij valse tegenstellingen, zoals die tussen particularisme (nationalisme) en kosmopolitisme. Hij durft de eigen links-progressieve of pacifistische opvattingen uit zijn jonge jaren als naïef en zelfs gevaarlijk te karakteriseren.

Achterhuis schuwt de controversie niet. Het past een paar van zijn stellingnames even te vermelden en zo enigszins een beeld te geven van het soort discussies waarover het gaat. Een hele reeks denkers (van Sartre en Derrida tot Ted Honderich)

## [B] GEWELD VOLGENS HANS ACHTERHUIS

Telkens weer slaagt de Nederlandse filosoof Hans Achterhuis erin filosofische thema's uit te spitten die perfect aansluiten bij fundamentele maatschappelijke problemen. Zijn boeken over de markt van welzijn en geluk, schaarste (en overvloed), techniek, utopie, waren telkens een schot in de roos. Het is niet anders met zijn jongste boek, een bijzonder lijvige studie over geweld, opnieuw getuigend van een grondige kennis en verwerking van de belangrijkste literatuur over het thema. Dit werk lijkt wel alle voorgaande thema's op een of andere manier in zich op te nemen. Als studie over de meest diverse vormen van geweld — ook het geweld van de filosofie zelf komt aan bod — lijkt dit werk tegelijk een soort wijsgerige antropologie, een studie van de mens zelf als wezen van natuur én cultuur.



Tentoonstelling “Violence!”, Jundt Museum, Gonzaga University, 2009. Rechts op de voorgrond het werk *The Riders of the Apocalypse Bring Death, Hunger, War and Pestilence Throughout the World* van Jiri Andrele. Foto Clint White.

vindt terrorisme gericht tegen structureel geweld gerechtvaardigd. Achterhuis ontkent niet dat er structureel geweld kan zijn, maar de rechtvaardiging van het terrorisme is al te dikwijls gestoeld op verkeerde argumenten. Zo is bijvoorbeeld Honderichs positie extreem moralistisch — de individuele burger zou rechtstreeks en zonder meer verantwoordelijk zijn voor het structurele geweld tegen bijvoorbeeld Derde-Wereldlanden; hij heeft ook een utopische opvatting van wat op (geo-)politiek gebied mogelijk is. Revolte tegen structureel geweld kan gewettigd zijn, maar alleen onder bepaalde voorwaarden: als er uitzicht is op succes in een niet al te verre toekomst; als de revolte niet op utopische ideeën steunt, enzovoort. Gezien de noodzaak een onderscheid te maken tussen moraal (die de persoonlijke gerichtheid op het goede betreft) en politiek (die gemeenschappelijke veiligheid en vrede betreft), kan Achterhuis evenmin akkoord gaan met de extreme, massieve kritiek van de Amerikaanse taalkundige en politiek denker Noam Chomsky tegen de “schurkenstaat” waarvan hij burger is. Achterhuis stelt ook interessante inzichten uit een vroeger boek

aan de orde over de perverse invloed van een “politiek van de goede bedoelingen” die bijvoorbeeld vele humanitaire interventies kenmerkt. Ook hier weer ontbreekt volgens Achterhuis dikwijls een bepaald soort realisme en een echte bezorgdheid voor “de ander” die, zoals Finkelkraut al beklemtoonde, niet zomaar geholpen wil worden volgens onze (Westerse) inzichten.

Achterhuis’ “realisme” is duidelijk beïnvloed door inzichten uit de ethologie (Frans de Waal) en de sociobiologie die tonen hoezeer de mens zich heeft ontwikkeld vanuit het dierenrijk. Ongeveer alle mechanismen, bronnen en oorsprongen van geweld die hij in Tolstojs *Oorlog en vrede* aantroef, ontdekte hij — zo zegt hij — in de studies van De Waal over chimpansees. Achterhuis denkt terecht dat er geen contradictie hoeft te bestaan tussen biologische verklaringen en zijn filosofisch-hermeneutische analyses. Toch is zijn uiteenzetting hier niet altijd even ondubbelzinnig en helder. Ethologische inzichten lijken mij dikwijls erg antropomorfisch en daarom niet helemaal geloofwaardig. Spreken over het “zelfbedrog” bij glimwormen lijkt me even

weinig verhelderend als gepraat over “vrijheidsgraden” bij subatomaire deeltjes.

Inzicht in de gevaren van utopisch denken en van een politiek van de goede bedoelingen, brengt Achterhuis er eveneens toe bepaalde feministische inzichten te bekritisieren. Hij doet dit in de vorm van een kritiek op de bezwaren van Kristien Hemmerechts op Coetzee die in zijn roman *In ongenade* niet duidelijk genoeg afstand zou hebben genomen van de hoofdfiguur Lurie. Wat Achterhuis terecht dwars zit, is de illusie dat seksualiteit een compleet vredevol iets zou kunnen zijn; maar nog meer dat, wanneer blijkt dat dit niet zo is, de werkelijkheid (de “agressieve” seksualiteit) dan maar zou moeten verdwijnen. Het gewelddadige van de reactie op telkens terugkerend mannelijk geweld springt in het oog.

Achterhuis’ visie leidt niet tot cynisme of pessimisme. Vele mensen en gemeenschappen zijn gewelddadig, maar niet allemaal zonder meer, en niet in alle omstandigheden. Zijn niet-utopische “oplossing” bestaat erin door opvoeding en het bevorderen van bepaalde omstandigheden en contexten (democratische instellingen bijvoorbeeld, die absoluut machtsmisbruik verhinderen) het geweld zoveel mogelijk in te dammen. Dat we langs een alternatieve, technische (eugenetische) weg een geweldloze maatschappij zouden kunnen realiseren, heeft Achterhuis al in een vroeger boek bestreden.

Hoe zo’n kanjer van een boek te lezen in deze overdrukke tijden? Selecteer de thema’s die je bijzonder interesseren; zo krijg je de smaak te pakken. Met dit boek, opgebouwd uit korte, zeer leesbare hoofdstukken, lukt het vast wel.

#### HERMAN DE DIJN

HANS ACHTERHUIS, *Met alle geweld. Een filosofische zoektocht*, Lemniscaat, Rotterdam, 2008, 795 p.

---